

*Frihed og kong Valdemar! – Politisk
middelalderisme i Levin Christian
Sanders Niels Ebbesen af Nörreriis
(1797) og Malthe Conrad Bruuns "Niels
Ebbesen. Tyrandræberen" (1797)*

AF BERIT KJÆRULFF

SLAGMARK #79
SIDER: 149-165

De københavnske klubber og tidsskrifter emmede i det sidste årti af 1700-tallet af ivrige diskussioner om borgerlig frihed, arveligt monarki og republikanske ideer. Disse debatter faldt i forlængelse af centrale historiske begivenheder såsom påbegyndelsen af landboreformerne, indskrænkningerne i trykkefriheden efter Struensees afskaffelse af censuren og naturligvis den franske revolution, der stadig udfoldede sig i 1790'erne og blev fulgt tæt i Danmark (se eks. Langen, 2005; Munch, 2014). Debatterne om indretningen af det danske samfund drejede sig ikke mindst om forholdet mellem borgere og konge, hvorfor dette årti også bevidnede en vis kritik af den nedarvede enevælde. Den offentlige diskussion ledte dog ikke så vidt som til noget udtalt ønske om revolution, men bestod højere grad i udveksling af ufærdige ideer (Holm, 1888, s. 110; se også Horstbøll, 1987; Ihalainen, Bregnsbo, Winton og Sennefelt, 2011; Krefting, Nøding og Ringvej, 2014; Tjønneland, 2014).

Indenfor litteraturhistorien er periodens politiske debat i særdeleshed husket for Peter Andreas Heibergs (1758-1841) og Malthe Conrad Bruuns (1775-1826) krasse satiriske udslag mod det enevældige styre. I 1790 blev Heiberg sigtet og dømt for visen med den berømte frase "Ordener hænger man paa Idioter" (Pedersen m.fl.,

2007, s. 622). Visens samfundskritik blev forstået som rettet mod kongen i hans funktion som ordensuddeler og indkasserede Heiberg en bøde på 200 rigsdaler (Fjord Jensen, Møller, Nielsen, & Stigel, 1983, s. 478; Pedersen m.fl., 2007, s. 622–623). Fire år senere blev der igen rejst sag mod Heiberg, denne gang på grund af en vise, der fornærmede den engelske konge. På grund af sin stilling i forhold til revolutionskrigene havde Danmark på denne tid en meget anspændt relation til England. Sagen mod Heiberg var rejst af den danske udenrigsminister Andreas Peter Bernstorff, hvilket vidner om, at Heibergs satire på dette tidspunkt havde bragt ham i alvorlig unåde hos styret (Pedersen m.fl., 2007, s. 623).

Året efter, i 1795, udgav Bruun den første udgave af sin føljeton *Jerusalems Skomagers Rejse til Maanen*. Hans foregående projekt, tidsskriftet *Vækkeren*, var kort forinden blevet dømt for at opildne til oprør og udgivelserne stoppet (Bredal, 2011, s. 79). Hans nye udgivelse slog derfor på at være en fiktiv rejseberetning fra månens lande. Titelkarakterens rejser på månen leder ham til landet Adina (=Dania) og dets hovedstad Anifah (=Hafnia), hvor han får rig mulighed for at diskutere og kritisere landets enevældige styreform og arbitrære trykkefrihedslove med dets indbyggere. Adinas kommende konge viser sig også at besidde slående ligheder med Danmarks de facto regent og kronprins Frederik, den senere Frederik VI. Dækket er til at overse, og Bruuns føljeton blev da også efter kun tre udgivelser trukket i retten. Sagen trak ud, men teksten endte med at blive frifundet med begrundelsen, at en fortælling om en rejse henlagt til månen kun kan være ren fantasi (Bredal, 2011, s. 82–84; Holm, 1888, s. 119).

Så nådigt slap Bruuns senere publikationer dog ikke. I 1796 udgav han *Aristokraternes Catechismus*, der ledte til en stævning for majestætsfornærmelse fra politimesteren (Fjord Jensen m.fl., 1983, s. 482). For at undgå tugthus under retsagen flygtede Bruun i eksil på Hven (Bredal, 2011, s. 102). Under Bruuns eksil døde Bernstorff, og i den anledning komponerede han en ode, der opnåede meget fornem modtagelse i Danmark. Den vandt endda indpas hos enevældens embedsmænd, og i kølvandet af sin genvundne popularitet skrev Bruun en ansøgning til kongen om frifindelse (Bredal, 2011, s. 139–140). Ansøgningen blev efterkommet, men ikke så snart var Bruun tilbage i København, førend han igen påbegyndte sin statskritiske skribentvirksomhed. I samleskriftet *Tria Juncta in Uno* fra 1797 gav han luft til sine tanker om, hvordan tyranni afleder og legitimerer oprør, og hvor-

dan trykkefrihedslovene er arbitrære (Bredal, 2011, s. 153), hvilket resulterede i endnu en stævning og en ny flugt ud af landet.

I 1797 nedsattes en ny trykkefrihedskommission (Pedersen m.fl., 2007, s. 623), hvis arbejde ledte til *Forordning af 27. September 1799*, der skærpede lovgivningen og strafferammen omkring trykkesager. Forordningen indførte blandt andet landsforvisning for forhånelse af landets regering og censur mod forfattere, der tidligere var blevet dømt efter trykkefrihedsloven (Pedersen m.fl., 2007, s. 625–626). Den nye forordning kom til at ramme både Heiberg og Bruun hårdt. Med tilbagevirkende kraft blev de landsforvist i henholdsvis december 1799 og december 1800, og ingen af dem vendte siden tilbage til Danmark (Bredal, 2011, s. 179–184).

Denne artikel vil undersøge et litterært værk fra samme periode, der også overvejer et aktuelt politisk spørgsmål, men gør det på mere diskret vis end Heibergs og Bruuns satire: gennem anvendelse af middelalderisme. Middelalderen som periode har ofte demonstreret sit potentiale til bearbejdning i alskens henseender, også gerne til modstridende politiske formål (se eks. Glencross, 1995; Pugh & Weisl, 2013). Svend Erik Larsen foreslår middelalderens løse periodekonstruktion som årsagen til, at perioden har vist sig så velegnet til kreativ bearbejdning. Med afskrivningen af omkring tusind års historie som en mellemtid ”beregnet på, at en eftertid kan få en positiv selvforståelse”, bemærker Larsen, ”har betegnelsen et langt efterliv i fantasien, digtningen og ideologihistorien som reservoir for alternative beskrivelser af den samtid, vi selv lever i” (Larsen, 2010, s. 494). Det er dette potentiale, Levin Christian Sander (1756-1819) trækker på i sit skuespil *Niels Ebbesen af Nörreriis* (1797), hvori han gør brug af historien om den middelalderlige frihedskæmper til at udfolde politiske overvejelser om betingelserne for borgerlig frihed under enevælde og om, hvordan en republikansk opfattelse af frihed kan forenes med absolutisme.

Sander var holstener født i Itzehoe og kom til København som huslærer i 1784. I 1789 blev han ansat som fuldmægtig ved Kreditkassedirektionens sekretariat, og to år senere indtog han en stilling som sekretær ved General-Vejkommissionen. Fra 1800 var han lærer med titel af professor i pædagogik, metodik og tysk ved det pædagogiske seminarium og fra 1811 forelæser ved Københavns Universitet (Erslew, 1853, s. 9; Rønning, 1900, s. 596–598). Før *Niels Ebbesen* havde Sander forsøgt sig med nogle udgivelser på tysk, som dog ikke havde succes.

I samme år som Sander udgav sit skuespil, udkom Bruuns behandling af samme emne på ode-form i ”Niels Ebbesen. Tyrandræberen”. Oden er efter Bruuns ud-

sagn blevet til uafhængigt af Sanders drama, da den er komponeret i sommeren 1796 (Bruun, 1797, s. 72). Som Bruuns øvrige litteratur indtager oden en stærkt samfundskritisk position. I denne artikel vil jeg med hovedvægt på Sanders drama undersøge, hvordan de to fremstillinger af Niels Ebbesen fortolker ideer om republikansk frihed ind i en enevældig kontekst. Formålet er at belyse, hvordan middelalderismen faciliterer en politisk debat, som ellers kunne være problematisk at udfolde offentligt, som Heiberg og Bruuns historik vidner om.

FRIHED UNDER ENEVÆLDE – OPINIONSSTYRET ENEVÆLDE

Som det var tilfældet i adskillige europæiske nationer mod slutningen af 1700-tallet, var den mest fremherskende forståelse af staten i Danmark præget af kontraktteorien. Teorien, der som bekendt er udlagt i Jean-Jacques Rousseaus *Du contrat social* (1762), beskriver samfundsordenen som resultatet af en pagt indgået mellem hersker og folk, hvori folket har overgivet en del af sin naturlige frihed til herskeren, mod at denne sikrer stabilitet og sikkerhed i samfundet. Suveræniteten ligger i denne konstruktion i udgangspunktet hos folket, som afgiver den til herskeren. I den danske kontekst rakte ideen om folkesuveræniteten tilbage til Samuel Pufendorfs dobbelte samfundspagtteori. I *De jure Naturæ et Gentium* (1672) beskriver Pufendorf, hvordan en første samfundspagt markerede en udtrædelse af naturtilstanden, mens en anden samfundspagt bestod i overdragelse af suveræniteten til en hersker. Gennem denne udlægning kunne enevælden begribes som resultatet af en samfundspagt. Således udlagde Ludvig Holberg det i *Moralske Kierne, eller Introduction til Naturens og Folkerettens Kundskab* (1716), hvori han forstod enevældens indførelse i 1660 som en samfundspagt. Udlægningen af enevælden som produkt af en indgået samfundspagt kan opfattes som et forsøg på at forklare absolutismen på en anden måde end som en gudgiven ret, men med afsæt i folket og borgerrettigheder. Denne omfortolkning må også forstås som et modargument til Robert Molesworths *An Account of Denmark as it was in the Years of 1692*, der havde givet Danmark omdømme som gennemført despoti (Holm, 1888, s. 96–97; Damsholt, 2000, s. 80; Horstbøll, 2003, s. 158–161).

Således udvikledes i Danmark en kontraktteoretisk legitimering af kongemagten, som formelt var særdeles absolutistisk. Regenten var på denne tid kun underlagt Kongeloven fra 1665, hvis eneste begrænsninger af dennes magt angik bestem-

melserne om arvefølgen, rigets udelelighed og kongens religiøse tilhørsforhold. Ud over disse tre indskrænkninger var kongen formelt set fri til at handle, som han ønskede (Løgstrup, 2012). I praksis blev kongemagten dog ikke opfattet således. Der herskede i det sene 1700-tal konsensus om, at kongedømmet havde en folkelig oprindelse i og med, at magten i 1660 var blevet betroet Frederik III af folket. Forholdet mellem konge og folk blev derfor forstået som ligeværdigt og gensidigt. En skribent udtrykte det i 1790, at ”da Enevoldsmagten af Folket blev overdraget tredje Frederik, skete det ikke uden paa Vilkaar. Ja, den første Enevoldsherre glemte aldrig, at han i Kontrakten om Enevælden var den ene Part og Folket den anden” (Holm, 1888, s. 20). Ideen om enevælden som en samfundskontrakt udtrykker et på sin vis demokratisk ideal, og i tidsskriftet *Minerva* kunne man i 1790 ligefrem finde påstanden, at sandt monarki er demokratisk (Holm, 1888, s. 21). I denne forståelse står kongemagten som garant for borgerrettigheder som religionsfrihed, næringsfrihed, talefrihed og tænkefrihed. Især trykkefriheden var vigtig, da den lod kongen høre folkets mening, så han kunne lade sig vejlede af denne. I kraft af denne funktion, var ideen, gjorde trykkefriheden det ud for folkeforsamling og parlament (Damsholt, 2000, s. 82).

Denne særegne konstellation af kongemagten i overgangen mellem absolutisme og konstitutionelt monarki har historikeren J.A. Seip betegnet ”den opinionsstyrede enevælde”. Denne tese har været en af de mest dominerende i dansk historiografi frem til i dag. Betegnelsen dækker over en konstruktion, hvor enevælden lader sig styre af den offentlige mening, så kongens beslutninger kan forstås som udtryk for folkets vilje (Damsholt, 2000, s. 83). Folkets vilje kan her forstås i en abstrakt eller ideal forstand, hvor kongen handler efter, hvad han tænker, må være folkets ønske og til folkets bedste. Omvendt kan folkeviljen også forstås som konkrete menings-tilkendegivelser – eksempelvis kommentarer i aviser og tidsskrifter – som kongen kunne læse og lade sig vejlede af. Kongen italesættes derved i den opinionsstyrede enevælde som en fortolker af eller et samlingspunkt for folkeviljen (Damsholt, 2000, s. 84; Glenhøj, 2012, s. 144).

Ideen om den opinionsstyrede enevælde forener således absolutisme med folkesuveræniteten og borgerlig frihed. I 1790’erne blev uoverensstemmelsen mellem teori og virkelighed dog efterhånden svær at negligere (se eks. Rian, 2014). Diskursen omkring den opinionsstyrede enevælde begyndte at tage karakter af opfordring til systemets aktører om at handle efter idealet for derved at forebygge behov for

reformer eller revolution (Damsholt, 2000, s. 87). De to litterære værker, som behandles i denne artikel, kan forstås som sådanne korrektiver, der stiller spørgsmål til betingelserne for borgerlig frihed under enevælde. Det gør de i særdeleshed – vil jeg i det følgende argumentere for – ved at integrere et republikansk frihedsbegreb i historien om Niels Ebbesen.¹

Den republikanske forståelse af frihed har flere teoretiske udløbere, men fælles for dem er en enighed om, at den blotte tilstedeværelse af arbitrær magt underminerer politisk frihed. Det baserer sig på en forestilling om, at eksistensen af arbitrær magt indenfor et borgerligt samfund bevirker en omdannelse af medlemmerne fra frie mænd til slaver. Denne idé har sit ophav i den romerske *Digesta*, hvor en slave defineres som en person, der er underlagt en herres arbitrære magt. Den frie mand derimod er fri, fordi han ikke er underlagt nogen andens magt, men er i stand til at handle efter sin egen vilje. Denne frihedsopfattelse indebærer dog ikke en forståelse af borgere i et lovstyret samfund som ufrie. Det afgørende punkt for den republikanske frihedsteori er, at der ikke kan udøves vilkårlig magt, og at borgerne kun er underlagt love, som de har givet deres samtykke til (Skinner, 2008, s. 85–87).

ODE TIL ABSOLUT FRIHED

Den middelalderlige frihedskæmper Niels Ebbesen var kendt fra folkeviserne, men historien om, hvordan han endte den kongeløse tid,² havde ikke fyldt meget i den danske litteratur indtil 1790'erne. Det ændrede sig med Bruuns og Sanders udgivelser, der var med til at initiere den lange række af genfortællinger, der fulgte i det efterfølgende århundrede.

Bruuns ode er seks strofer lang og åbner med, at et jeg skuer tilbage mod Niels Ebbesens drab på den kullede greve. Perspektivet skifter i anden strofe til Niels Ebbesens, der i en replik beretter om Danmarks miserable tilstand og hans intention om at gøre oprør. Dernæst fortælles det, hvordan han med nogle få andre helte er skredet til handling, og at landet nu er frit. En hyldest af Niels Ebbesen følger i tredje strofe, og digtets centrale del skildrer derefter hans død i kamp og tyskernes tilbagetrækning. Historien afløses i femte og sjette strofe af en kommentarrække fra digtets jeg, der først besynger Niels Ebbesens triumf og beskriver den efterfølgende fred, og dernæst bevæger sig op til samtiden og kritiserer dens glemsel af Niels Ebbesens handling og dens mangel på frihed og kraft. Oden afsluttes med en begræ-

delse af tabet af de dyder, Niels Ebbesen repræsenterede.
Digtets kritik af enevælde fremgår allerede fra åbningsstrofen:

Hvad eensomt Lys i endløst Mørke luer?
Hvad Glimt af Liv blant idel Død?
Bag Enevældens Nat en Romerdaad jeg skuer,
En Brutus i mit Danmark fød! (Bruun, 1797, s. 72).

Enevælden forbindes med mørke og nat, et ekspressivt greb i en tid, hvor monarkiet forstår sig selv som oplyst. Det kunne måske indvendes, at enevælden her ikke bør forstås som regeringen på Bruuns tid, men udelukkende som grev Gerts tyranniske styre. Jeg mener dog, at odens enevælde må forstås som enevælden rækkende op til slutningen af det 18. århundrede: Det lyriske jeg – manifesteret ved ”jeg” og ”mit” – skuer tilbage gennem et endeløst mørke til det glimt af lys, som Niels Ebbesens handling udgør. At mørket fremstilles som ”endløst”, og at jeg’et kun kan skimte lyset fra drabet, må betyde, at enevældens mørke strækker sig ud mellem handlingens tid i 1340 og jeg’ets tidlige position i 1796 og ikke er ophørt med drabet på Gert. Det er dermed ikke blot Gerts tyranniske styre, men enevælden som sådan, der konnoteres til mørke. Ved at iscenesætte Niels Ebbesens drab på Gert som et lys, der bryder mørket, og enevælden som mørket, introducerer digtet et modsætningsforhold. På den ene side er lyset, der forbindes med Niels Ebbesen, som er digtets repræsentant for frihed, idet hans handling gør Danmark frit. På den anden side er mørket, som forbindes med enevælden, og som i modsætningsforholdet til Niels Ebbesen og frihed også kommer til at blive associeret med ufrihed.

Forbeholdet overfor monarkiet udtrykkes igen umiddelbart efter, i hyldesten af Niels Ebbesen:

Held dig, o Mand! Du har fortient en Krone,
Og du foragter den.
Held, trefold held dig, Fædreland!
Vær stolt af ham! Han dræbte en Tyran (Bruun, 1797, s. 72–73).

Niels Ebbesen fremhæves for ikke at ønske en krone, hvilket efterfølges af intensiveret hyldest. At hyldesten tredobles tyder på, at Niels Ebbesens afvisning af kronen

forøger hans bedrift. Det vidner om, at selv det at få så god og dydig en person som Niels Ebbesen som konge ikke er en sejr for nationen, tværtimod. Implikationen er en subtil kommentar om, at monarki ikke nødvendigvis er ønskeligt for landet.

Oden afsluttes med at adressere samtiden som slaver, der har glemt Niels Ebbesen og hans offer for landet. Jeg'et begræder tabet af frihed, dyd og kraft siden Niels Ebbesens tid, hvilket får middelalderen til at fremstå som en målestok, der fremhæver samtidens mangel på disse egenskaber. Odens karakterisering af slutningen af 1700-tallet bliver dermed en tid defineret af ufrihed og passivitet. I middelalderen finder vi handlekraftige mænd, som tør kæmpe for friheden, mens samtiden kun byder på slaver, der har glemt deres forfædres frihedskamp. Det er især signifikant, at Bruun vælger at adressere sine landsmænd som "Slaver" og kontrastere dem til "Mænd" (Bruun, 1797, s. 74). Som Skinner påpegede, er spørgsmålet om frihed inden for den republikanske tradition ofte blevet diskuteret som et spørgsmål om borgerne som frie mænd eller som slaver. Dette vokabular afspejles tydeligt her, hvor valget af ordet slaver understreger digtets forståelse af enevælden som ensbetydende med ufrihed for borgerne. Med den afsluttende strofes tiltale af samtidige danskere som slaver fastslås odens forståelse af monarki og republikansk frihed definitivt som to uforenelige begreber.

VALG OG LOVE PÅ DE SKRÅ BRÆDDER

Også Sander gør i vid udstrækning brug af distinktionen mellem slaver og frie mænd til at diskutere frihed i sit skuespil. I hans drama lægges stor vægt på at fremstille danskerne som frie mænd ved at definere deres stilling i opposition til slavedom. Eksempelvis introduceres Danmarks tilstand under grev Gert umiddelbart efter dramaets begyndelse med: "Det ædle danske Folk er fordömt til Trældom eller Död" (Sander, 1798, s. 113). I anvendelsen af modsætningsparret slaver overfor frie mænd følger Sanders skuespil Bruuns ode, men i deres tolkning af frihedsbegrebet og mulighederne for frihed under monarki divergerer de betydeligt.

Sanders skuespil havde premiere på den Kongelige Danske Skueplads 31. januar 1797. Efter premieren udkom dramaet på tryk det efterfølgende år og blev af forfatteren, der selv var holstener, oversat og udgivet på tysk samme år. Efter kritik omskrev Sander skuespillet, og en anden version med titlen *Danmarks Befrielse, eller Niels Ebbesen af Nørreriis* forelå i 1799. Det blev genudgivet en tredje gang i 1816.

Skuespillet blev vel modtaget og spillede i alt 37 gange (Jensen, 2018) og er senere blevet betegnet som Danmarks første nationalhistoriske drama (Dumreicher, 1965, s. 13).³

Stykket udspiller sig mod slutningen af den kongeløse tid. Vi følger Niels Ebbesen i hans fortvivelse over landets tilstand og den manglende modstand mod overmagten. Sideløbende overværer vi grev Gerts bestræbelser på at opnå Danmarks krone, hvori han er støttet af den pragmatiske jyske adelsmand Stig Andersen. Stig Andersen har skiftet side efter den simple overbevisning, at overgivelse til overmagten vil spare flest danske liv. En af stykkets mest interessante scener findes i begyndelsen af tredje akt, hvor der afholdes danehof, og den kommende konge af Danmark skal vælges. Her kommer både Stig Andersen og Niels Ebbesen til orde og argumenterer for henholdsvis grev Gert og prins Valdemar. Det interessante ved denne scene er, at begge parters argumenter fremstilles som velfunderede og begrundede og derved lader publikum reflektere med i valget. Her er langt fra tale om et oplagt valg, om de gode mod de onde. Scenen ender med valghandlingen og kåring af Valdemar til konge. Med Valdemar valgt som landets retsmæssige konge sætter Niels Ebbesen ud for at kæmpe mod grev Gert, som han tidligere har udfordret til duel, efter greven havde erklæret ham fredløs. Sammen med en gruppe sammensvorne trænger Niels Ebbesen ind på Randers Slot og finder Gert i hans soveværelse. De udkæmper deres duel, der ender med Gerts død, og Niels Ebbesen undslipper slottet. Skuespillets sidste scene udspiller sig hjemme hos Niels Ebbesen, hvor vi får at vide, at han er sluppet godt afsted fra Randers, og at han nu kæmper mod de tilbageværende tyskere. Niels Ebbesen bringes såret hjem til Nørreriis fra slagmarken og dør omgivet af sin familie, netop som han bliver gjort bekendt med Danmarks endelige sejr. I andenudgaven af stykket føjede Sander en række ændringer til det afsluttende akt. Mest prominent er, at første version slutter med Valdemar Atterdags ankomst til Nørreriis, hvor han overværer Niels Ebbesens død og udsiger dramaets afsluttende replikker. I anden version er Valdemar Atterdags karakter fuldstændig skrevet ud, så scenen i højere grad domineres af Niels Ebbesens død.

Gennem Ebbesens overvejelser omkring, hvad man stiller op mod en tyrannisk hersker, diskuterer skuespillet det klassiske spørgsmål om folkets ret til at gøre op med en tyrant, *ius resistendi*, og vækker derved klare associationer til Lockes overvejelser af samme emne i *Two Treatises of Government*. Mens især det første akt i høj grad anvendes til at udfolde disse overvejelser, ender stykket med drabet på

grev Gert med at udspille retten til oprør. Selvom skuespillet herved ender med at fremhæve folkets ret til oprør, udviser det hele vejen igennem kvaler med den vold, det indebærer. Dramaet kommer omkring volden, der er nødvendig ved skiftet fra tyrannisk styre, ved at lade Niels Ebbesen varetage den. Ved at han gør det beskidte arbejde, kan Valdemars hænder holdes rene, og han kan indtage tronen uden at skulle begå vold. Niccolo Machiavelli har som bekendt beskrevet brugen af vold i forbindelse med overtagelsen af styringen af et fyrstedømme i *Fyrsten* (1532). Også i en dansk kontekst var Machiavelli udbredt, så det er plausibelt, at Sander har kendt til værket (Ilsøe, 1969). I *Fyrsten* forklarer Machiavelli blandt andet, hvordan en dygtig fyrste må kunne opføre sig dydigt, men også må kunne gøre brug af fysisk magt, når det er nødvendigt. I samme forbindelse introducerer han sin ræve- og løvemetafor. Denne bruger han til at illustrere, hvordan den dygtige fyrste nogen gange må gøre brug af kløgt og strategi, som ræven, og andre gange af fysisk magt, som løven (Machiavelli, 1997, s. 67). I Sanders stykke bruges det i forbindelse med danehoffet som argument mod Valdemar, at han som løven skulle vandre til tronen gennem brødres blod: ”Igiennem ti tusinde Brödres Blod maae han vade til Jyl-lands Throne. Skal den vordende Konge, som Löven, lære at regiere, ved at myrde?” (Sander, 1798, s. 171). Taget i betragtning, at den danske kongemagt traditionelt er blevet symboliseret ved løvefiguren (en figur der i monarkisk sammenhæng er hentet fra Det Gamle Testaments beskrivelse af Kong Salomons rige), kan det fremstå ulogisk, at løven anvendes til denne negative sammenligning. Men hvis det i stedet antages, at der her henvises til løven, som den forstås i Machiavellis metafor, giver det mening som et ønske om at dissociere Valdemar fra vold. Stykkets løsning på den nødvendige vold er altså at holde Valdemar ren ved at lade Niels Ebbesen varetage dette aspekt af fyrstens virke og påtage sig at få hænderne beskidte. Efter valget af Valdemar og før han sætter ud for at slå grev Gert ihjel, siger Niels Ebbesen: ”Naar Valdemar Atterdag lander, og det kan vi hvert Öieblik vente, maae han finde Veien til Thronen röddelig” (Sander, 1798, s. 182). Niels Ebbesen rydder vejen for Valdemar, og af samme grund må han også dø til sidst i stykket, selvom det fremskynder hans død med et halvt år i forhold til de virkelige begivenheder. Niels Ebbesen må i skuespillet dø for at opveje for sin handling, der, som Machiavelli erkender, går mod de kristne dyder og derfor efterlader ham med beskidte hænder.

I stykket iscenesættes Niels Ebbesen som forsvarer af frihed og monarkiets forkæmper, hvilket afspejles i hans løsen ”Friedhed og Kong Valdemar!” (Sander, 1798,

s. 124). Skuespillet opererer tydeligvis med en samfundsstruktur, hvor borgerlig frihed og monarki lader sig forene. To betingelser fremhæves især som katalysatorer for denne symbiose; love og kongevalg. I dramaet fremstilles Danmark som et lovsamfund, hvis love midlertidigt er sat ud af kraft under Gerts tyranniske styre. Niels Ebbesen forstår Gert som en dårlig hersker og en forbryder på netop dette grundlag: ”Greven allene er Oprøreren. Han handler imod Landets Lov og Ret” (Sander, 1798, s. 128). At også herskeren er underlagt loven er for stykket et grundlæggende vilkår i det danske samfund, hvilket Niels Ebbesen senere gentager over for Gert, umiddelbart inden Gert gør Niels Ebbesen fredløs, og han til gengæld undsiger greven: ”Vi ere frie Mænd. Gud for os alle, og Loven over os alle; saaledes har det stedse været her i Landet, siden den store Knuds Tid, og ingen Konge har tordet ophøje sig over Loven” (Sander, 1798, s. 165). Her fremgår det også tydeligt, at republikansk frihed og monarki er forenelige i Niels Ebbesens optik.

Det middelalderlige Danmarks indretning som et lovsamfund fremhæves endvidere gennem Gerts kritik af den danske tradition for håndfæstninger i anden akt. Håndfæstningerne var et skriftligt løfte, som de fleste valgkonger i perioden 1320-1648 måtte afgive i forbindelse med deres valg. De beskrev kongens magtbeføjelser og stændernes privilegier og betød, at kongen var underlagt en lov og dermed ikke enevældig som efter indførelsen af kongeloven (Bøgh, 2012). Det vil sige, at der – i hvert fald formelt – eksisterede en form for kontraktforhold mellem kongen og hans undersåtter. Skuespillets hyppige henvisninger til håndfæstningstraditionen og kongen som underlagt loven fremhæver det republikanske princip om love som en betingelse for borgerlig frihed. På subtil vis fremkalder og eksperimenterer stykket derved med republikanske ideer om styreform uden direkte at kritisere enevælden.

Udover håndfæstninger var en vigtig instans for Danmarks middelalderlige styre danehoffet. Danehoffet var landet højeste domstol, der skulle mødes årligt og holde opsyn med kongens regering og magtudøvelse (Bøgh, 2012). Som tidligere nævnt holder danehoffet en prominent position i Sanders drama. Det tjener til at vise folket som en politisk aktør, idet det fremviser en valghandling på scenen. Det fungerer også som en iscenesættelse af den myte om oprindelig bondefrihed, som var særdeles udbredt i Danmark i 1700- og 1800-tallet. Denne myte gik på, at Danmark i middelalderen var et proto-parlamentarisk, republikansk eller demokratisk samfund, hvor folket var frit og havde ret til at vælge deres konge (se eks. Horstbøll,

2003; Martinsen, 2012; Nevers, 2011). Sanders repræsentation af danehoffet gentager denne forestilling og fremstiller et folk med politisk indflydelse. Der påpeges, at på danehoffet har alle rigsdagsmænd ret til at komme til orde (Sander, 1798, s. 170), og vi får præsenteret et reelt valg. Selvom Stig Andersens støtte til grev Gert i begyndelsen af scenen bliver dårligt modtaget af nogle markante stemmer på danehoffet, får han lov til at tale med begrundelsen, at alle har ret til at tale, og at tilhørerne er begavede nok til at kunne tage stilling til det hørte. Stig Andersen giver derfor sin tale til fordel for Gert. Han præsenterer fornuftige og pragmatiske argumenter for at vælge Gert til konge. Argumentet, der begynder at vende nogle af hans tilhørere til hans fordel, lyder:

Valdemar er ung og uerfaren; – stridbar; – men uden Hærfører-Kyndighed. Under ham maae vi frygte for Krig, Blods Udgydelse, trykkende Giæld, og efter al Rimelighed, for heele Landets Ödelæggelse. Under Geert kunne vi haabe Fred, Sikkerhed, en trykkende Giælds Eftergivelse; og det, som er meere end alt – heele Danmarks Frelse (Sander, 1798, s. 173).

Scenen er især interessant for disse rimelige argumenter, som findes på begge sider og leder til en meget ligeværdig fremstilling af Stig Andersens og Niels Ebbesens modstridende holdninger, der ligeledes får både Valdemar og Gert til at fremstå som reelle kandidater til tronen.

En særdeles interessant passage af debatten på danehoffet går på diskussionen om, hvorvidt danskerne bør vælge deres konge af kongeslægten. Det er den velkendte diskussion af Danmark som valgkongedømme overfor arvekongedømme, som udspilles på scenen. Begge parter er enige om, at danskerne fra gammel tid har ret til at vælge deres konge, men Niels Ebbesen slår på, at de også har en selvpålagt forpligtelse til at vælge af kongeslægten:

Ebbesen. [...] Af vore frie Forfædre have vi arvet den stolte Odelsherlighed: selv at kaare og at vælge vor Konge. –

Nogle Riddere. Den skal vi haandhæve.

Ebbesen. Men vi arvede ogsaa den selv paalagte Forpligtelse – hører det Brødre! – den Forpligtelse, at vælge Een af vor egen gamle Kongeslægt (Sander, 1798, s. 176).

Stig Andersen indvender dog mod ham, at ligesom danskerne har haft ret til at påbegynde denne tradition, har de også ret til at ændre den. Niels Ebbesen imødegår ikke Stig Andersens påstand, men skifter strategi og argumenterer i stedet med Valdemars nationalitet. Dette må betyde, at han ikke kan argumentere mod Stig Andersens påstand.

Niels Ebbesens argument om en "selvpålagt forpligtelse" til at vælge af kongeslægten er udeladt af andenudgaven af skuespillet. Det kunne muligvis skyldes, at konceptet er noget problematisk. På den ene side klinger det falsk med reel valgfrihed, at der er et på forhånd givet korrekt valg. På den anden side er arvefølgen noget af det, der legitimerer valget af Valdemar frem for Gert, som ud fra diskussionen på danehoffet klart fremstår som den bedst kvalificerede kandidat. Scenen indeholder derved en indre modstrid, da repræsentation af fuldstændigt frit valg ville krambolere med logikken bag valget af Valdemar, mens begrænsningen til kun at vælge fra kongeslægten ville udgøre en begrænsning af den valgfrihed, som scenen forsøger at fremstille gennem valghandlingen. Man kunne spekulere i, om ændringen i manuskriptet kunne skyldes en vis berøringsangst ved at tage valgfriheden til sin logiske konsekvens eller en overbevisning om det rigtige i at følge arvefølgen. Uanset bevæggrunden, så fremgår det, at den kongelige arvefølge subtilt anerkendes i skuespillets logik, selv om det ellers i høj grad lægger vægt på den middelalderlige ret til frit at vælge kongen.

Sanders skuespil bærer således en forståelse af frihed, hvor republikansk frihed er foreneligt med monarkisk styre, så længe visse betingelser er opfyldt. Disse betingelser for frihed er eksistensen af kongevalg og love, der giver folket indflydelse og begrænser kongens magt. Altså faktorer, der forebygger muligheden for arbitrær magtudøvelse, men som ikke formelt var at finde i den danske forfatning gældende i slutningen af 1700-tallet.

HVORFOR MIDDELALDERHISTORIE?

At to forfattere i 1797 uafhængigt af hinanden har valgt at henlægge deres narrativer til Niels Ebbesens tid rejser spørgsmålet, hvad middelalderhistorien har betydet for dem. I Bruuns ode fungerer middelalderismen tydeligvis som et tyndt dække for en kritik af enevælden. Derved lægger oden sig i forlængelse af Bruuns anden politiske skribentvirksomhed, der i sidste instans førte til hans landsforvisning.

Men som sagen om *Jerusalems Skomagers Rejse til Maanen* demonstrerede, var et tyndt dække over politisk kritik nok til at undgå straf, og Bruun modtog heller intet sagsanlæg for ”Tyrandræberen”. Middelalderismen viser sig som et glimrende dække i en tid, hvor ikke hvad som helst kunne udgives på skrift, som Heibergs og Bruuns retssager vidner om.

Sanders middelalderisme fungerer som mere end et gennemskueligt dække for et politisk ærinde. Det er i højere grad et forsøg udi at forene nye ideer om frihed med det etablerede styre, og skuespillet fungerer dermed som et eksperimentelt modstykke til de samtidige udlægninger af monarkiet som republikansk eller demokratisk i sin natur. Dramaets fiktion tilbyder et rum for overvejelse og udgør et slags laboratorium for udforskning af politiske ideer. Men Sanders drama holder sig ikke udelukkende til ren overvejelse, i nogle henseender tager skuespillet også politisk stilling, som eksempelvis i dets insistensen på borgerlig frihed. Her fungerer middelalderismen til at forlige alternative ideer om frihed med den danske tradition, idet skuespillet taler ind i eksisterende forestillinger om middelalderen som en tid karakteriseret af folkefrihed. Ved at fremhæve frihed og parlamentariske rettigheder som oprindelige danske vilkår, fremstår de i skuespillet ikke i så høj grad som nye og fremmede ideer, men som en del af en afprøvet og velfungerende styreform.

Det er dog netop i fremstillingen af danehoffet, skuespillets fremmeste eksempel på forening af republikanisme og absolutisme, at konstruktionen bryder sammen. Med det logiske sammenbrud i argumentet for arvefølge fremgår det subtilt, at de republikanske ideer om borgerlig frihed måske ikke er helt så forenelige med monarkiet, som skuespillet ellers lægger op til. Det er muligvis ikke intentionelt, men det fremhæver nogle af de inhærente udfordringer i foreningen af styreformer, der måske var diskursivt muligt, men i 1790'erne begyndte at vise sig praktisk uholdbar.

Skuespillet er yderst kongetro og slutter op om enevælden, men det gør det på ingen måde politisk neutralt. De gentagne italesættelser af den gode konges kvaliteter og danskerne som et frit folk er stærkt iøjnefaldende og besidder et politisk potentiale, hvis de opfattes som i diskrepans med samtidens realiteter. Eksempelvis må de utallige fremhævelser af danskernes borgerlige frihed have vakt betydelig resonans i en tid, hvor kongen formelt besad næsten uindskrænket magt. Stykkets loyalitet og hyldest til den danske samfundsform kan dermed forstås som en slags loyal kritik eller underdanig opposition (se eks. Viken, 2011). Skuespillet holder et idealbillede op for samfundet, som det kan spejle sig i og blive bevidst om sine fortrin og fejl.

Derved demonstrerer den litterære middelalderisme sit potentiale, ikke bare som dække, men som forhandlingsrum for samtidige politiske problemstillinger.

NOTER

- 1 Skuespillet tematiserer republikanisme på flere måder. Gennem adskillige italesættelser af borgerdyd som en værdi nært forbundet til kongetroskab forhandler det Montesquieus republikanisme forståelse, hvori borgerdyd er knyttet til republikken som styreform, mens monarkiet er associeret med ære (Damsholt, 2000, s. 83). Med sin forening af borgerdyd og monarki fortolker skuespillet således et republikansk princip ind i en monarkisk kontekst og indskrives sig derved i forsøget på diskursivt at forene republikanisme og monarkisme, som beskrevet tidligere. Klarlægningen af skuespillets inklusion af republikanisme efter Montesquieus udlægning fortjener dog en selvstændig behandling, hvorfor denne artikel vil begrænse sig til at undersøge republikansk frihed som fraværet af arbitrær magt, som det også kommer til udtryk i Bruuns ode.
- 2 Den kongeløse tid begyndte i 1332, hvor kong Christoffer II døde med størstedelen af landet pantsat til holstenske grever. Kongens ældste søn Otto forsøgte at yde modstand mod holsternerne, men blev overvundet i et slag i 1334 og taget til fange. Danmark fortsatte derefter i flere år uden konge, men havde grev Johan som pantherre over Lolland, Skåne og Sjælland og grev Gert (også kendt som Gerhard eller den kullede greve) som pantherre over Jylland og Fyn. Den kongeløse tid endte i 1340, hvor Niels Ebbesen slog grev Gert ihjel, og jyderne over den følgende sommer fordrev de holstenske tropper. Dette banede vejen for, at Christoffers yngste søn Valdemar, den senere Valdemar Atterdag, kunne indtage den danske trone og dermed ende interregnummet (Bøgh, 2009a, 2009b).
- 3 Sanders skuespil tematiserer ud over frihed i høj grad også sprog og nationalitet. For en udlægning af dette se Blödorn 2004.

LITTERATUR

- Blödorn, A. (2004). *Zwischen den Sprachen. Modelle transkultureller Litteratur bei Christian Levin Sander und Adam Oehlenschläger*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Bredal, B. (2011). *Manden der ville vise verden. Malthe Conrad Bruun & Malte-Brun*. Danmark: Gyldendal.
- Bruun, M. C. (1797, april). Niels Ebbesen. Tyrandræberen. En Ode. *Minerva*, 72–74.
- Bøgh, A. (2009a). Kongemagtens opløsning ca. 1300-1340. Hentet 26. oktober 2018, fra <https://danmarkshistorien.dk/perioder/hoejmiddelalderen-ca-1050-1340/kongemagtens-oploesning->

ca-1300-1340/

- Bøgh, A. (2009b). Valdemar Atterdag og genopbygningen af kongemagten 1340-75. Hentet 26. oktober 2018, fra <https://danmarkshistorien.dk/perioder/senmiddelalderen-1340-1536/valdemar-atterdag-og-genopbygning-af-kongemagten-1340-75/>
- Bøgh, A. (2012, juni 7). Håndfæstning. Hentet 26. oktober 2018, fra <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/haandfaestning/>
- Damsholt, T. (2000). *Fædrelandskærlighed og borgerdyd*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Dumreicher, C. (1965). *Niels Ebbesen i dansk digtning*. Randers, Danmark.
- Erslew, T. H. (1853). *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814 til 1840* (Bd. Tredje Bind S-Ø). København: Forlagsforeningens Forlag.
- Fjord Jensen, J., Møller, M., Nielsen, T., & Stigel, J. (1983). *Dansk litteratur historie 4. Patriotismens tid 1746-1807*. København: Gyldendal.
- Glencross, M. (1995). *Reconstructing Camelot. French Romantic Medievalism and the Arthurian Tradition*. Cambridge: D. S. Brewer.
- Glenthøj, R. (2012). *Skilsmissen. Dansk og norsk identitet før og efter 1814*. Danmark: Syddansk Universitetsforlag.
- Holm, E. (1888). *Den offentlige Mening og Statsmagten i den dansk-norske Stat i Slutningen af det 18de Aarhundrede (1784-1799)*. København: J.H. Schultz.
- Horstbøll, H. (1987). Enevælde, opinion og opposition: en diskussion af historisk kritik og politisk krise i Danmark i slutningen af 1700-tallet. *Historie*, 17(1), s. 35–53.
- Horstbøll, H. (2003). Mellem despoti og demokrati. Den schweiziske forbindelse: Roger, Mallet og Reverdil om den danske enevælde. *Fund og forskning i Det kongelige Biblioteks samlinger*, (42), s. 153–176.
- Ihalainen, P., Bregnsbo, M., Winton, P., & Sennefelt, K. (Red.). (2011). *Scandinavia in the Age of Revolution : Nordic Political Cultures, 1740-1820*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- Ilsoe, H. (1969). Af Machiavellis historie i Danmark i femhundredeåret for hans fødsel. *Fund og forskning i Det kongelige Biblioteks samlinger*, 16, s. 7–30.
- Jensen, N. (2018, marts 30). L.C. Sander (1756-1819). Hentet 26. oktober 2018, fra <http://dansk-forfatterleksikon.dk/1850bib/slcsander.htm>
- Krefting, E., Nøding, A., & Ringvej, M. R. (2014). *En pokkers skrivesyge: 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellem sensur og ytringsfrihet*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Langen, U. L. (2005). *Revolutionens skygger: franske emigranter og andre folk i København 1789-1814*. København: Lindhardt og Ringhof.

- Larsen, S. E. (2010). Middelalderen som kulturel erindring. I O. Høiris & P. Ingesman (Red.), *Middelalderens verden. Verdensbilledet, tænkningen, rummet og religionen* (491-509). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Løgstrup, B. (2012, juli 13). Kongeloven af 1665. Hentet 26. oktober 2018, fra <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/kongeloven/>
- Machiavelli, N. (1997). *The Prince*. Hertfordshire: Wordsworth Editions.
- Martinsen, L. K. (2012). Bondefrihed og andre verdensbilleder. Idehistoriske studier af B.S. Inge-manns danmarkshistorie 1824-1836. *Temp - Tidsskrift for Historie*, 3(5), s. 75-103.
- Munch, T. (2014). Public debate, politics and print. The late Enlightenment in Copenhagen during the years of the French Revolution 1786-1800. *Historisk tidsskrift*, 114(2).
- Pedersen, V. A., Michelsen, K., Sandstrøm, B., Mortensen, L. B., Skovgaard-Petersen, K., Zeeberg, P., & Zimmermann, J. (2007). *Dansk Litteraturs Historie. 1100-1800*. København: Gyldendal.
- Pugh, T., & Weisl, A. J. (2013). *Medievalisms. Making the Past in the Present*. London og New York: Routledge.
- Rian, Ø. (2014). *Sensuren i Danmark-Norge: vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814*. Oslo: Uni-versitetsforlaget.
- Rønning, F. (1900). Sander, Christian Levin. I C. F. Bricka (Red.), *Dansk Biografisk Lexikon tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814* (Bd. XIV. Bind Resen-Saxtrup) (596-598). Køben-havn: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).
- Sander, L. C. (1798). *Niels Ebbesen af Nörreriis*. Skandinavisk Museum.
- Skinner, Q. (2008). Freedom as the Absence of Arbitrary Power. I C. Laborde & J. Maynor (Red.), *Republicanism and Political Theory* (83-101). Malden, MA: Blackwell.
- Tjønneland, E. (Red.). (2014). *Kritikk før 1814: 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*. Oslo: Dreyers forlag.
- Viken, Ø. L. I. (2011). Underdanig opposisjon: Offentleg skriftleg motstand i Noreg 1807-1814. *Historisk tidsskrift*, 90(3), s. 337-364.